

Samleren Anton Raabe på Bjørnsgard Borgerlig nasjonalromantikk

Av Kjell Andresen og Elin Hallberg

Denne artikkelen ble første gang trykket i Fremtid for fortiden nr. 3- 2019, og forfatterne har gitt samtykke til å trykke den i På stubben.

Alle kjenner til det, men få har sett det på nært hold. Utover på 1900-tallet kjøpte godt bemidlede folk opp gamle tømmerbygninger, flyttet og gjenoppførte dem på romslige villaeiendommer i eller omkring Oslo. Den første «lov um bygningsfreding» fra 1920 var sjelden sterk nok til å hindre slike flyttinger. Den økonomiske tilstanden på gårdsbruk i dalførene var så svak at de fleste bønder tok imot kjøpesummen som en kjærkommen ekstraintekt. De private oppkjøperne betalte nok betydelig mer enn hva museene var i stand til.¹

En av disse samlerne var Anton Raabe, som flyttet hus til Bjørnsgard i Sørkedalen, Streitlien i Follidal og Huldreheimen i Bykle. Han hadde støttespillere, men det fantes også kritikere innen det etablerte kulturminnevernet, som ikke likte måten innsamlingen foregikk på. Samtidig må det sies at de fleste av bygningene han og andre fikk flyttet, antagelig ville vært tapt i dag om han ikke hadde gjort det han gjorde.

Anton Raabe var kirurg og bodde på Slemdal med sin første kone og deres fire barn. I 1930 kjøpte han en tomt ved nordsiden av Bogstadvannet for å sette opp en hytte og bruke den som utgangspunkt for skiturer i marka. De gikk gjerne på ski hjemmefra når de skulle til Bjørnsgard. (Det første navnet på eiendommen var Berget, først i 1942 bestemte Anton seg for å kalle stedet Bjørnsgard, uten noen nærmere forklaring.)

En hussamling blir til

Kulturhistorisk interessant som han var, fikk han fatt i et forfallent toetasjes 1700-tallshus fra en av Egnergårdene i Sørums kommun i Akershus. Flyttingen til Bjørnsgard var ikke spesielt vellykket, håndverkerne fikk ikke satt huset sammen slik det hadde vært, antagelig fordi mye av tømmeret var dårlig. Av det beste tømmeret fikk de laget et hus, men dette var mindre og helt annerledes enn det opprinnelige. Det ble en hyggelig skihytte², men slett ikke slik som eieren hadde ment. Sannsynligvis trignet resultatet ham til å prøve igjen.

Etter å ha vært på utkikk etter en årestue fikk han kontakt med Karen Prestegard på gården Kruke i Heidal. Hun hadde en årestue som for lengst var flyttet ut av tunet fordi de mente at det spøkte der. Anton fikk kjøpe huset til en hyggelig pris. Siden det ikke gikk så bra med skihytta, allierte perfektjonisten Anton seg nå med Anders Sandvig på Maihaugen og fikk låne hans håndverkere til å gjenreise årestua på Bjørnsgard. Samtidig fikk han dem til å sette en sval foran, etter mønster fra en annen gammel bygning på Maihaugen.

Noe lignende skjedde med skihytta. Når huset likevel var så forandret, kunne han like gjerne «leke» litt med tidligere tiders formspråk. Bygningen ble utvidet ved å sette en annen gammel bygning på taket. Da fikk han et stort ekstra rom i 2. etasje, som på en ramloftstue. I tillegg bygget han på flere svalganger etter mønster fra bygninger på Maihaugen. I hagen på Slemdal hadde han et gammelt rødmalt stabbur. Det ble flyttet til Bjørnsgard og bygget sammen med svalgangene og resten av skihytta med en drombegang. Anton hadde aldri sett en drombegang, men visste fra 1800-talls tegninger av gamle setesdalshus at dette var ganske vanlig før.³ Både drombegangen og svalgangene ble satt sammen av gamle og nye materialer. Nå var skihytta blitt til et brukbart bolighus, og sommeren 1939 flyttet han inn sammen sin yngste datter. Han var blitt enkemann i 1932, og de tre eldste barna hadde flyttet hjemmefra.

Omtrent samtidig som han kjøpte årestua, averterte Anton i lokalpressen mange steder i Norge etter gamle hus som stod til forfalls. Han fikk mange svar og brukte somrene 1938 og 1939 til å reise rundt og velge ut hus som kunne egne seg på Bjørnsgard. Til tross for krigsutbruddet ble både Teigestuen, Østerdalsstuen, Storloftet, Harildstadburet, Rustanburet og Trollburet reist på Bjørnsgard den sommeren. Senere kjøpte han to loft fra Rygnestad og Brokke i Setesdal. De ble satt opp på Bjørnsgard sommeren 1946, samtidig med badstua, kverna og Høistøilsbui fra Setesdal. Sommeren 1947 kom de små husene bak vinterstua på plass, eldhuset fra Folldal, Rikestallen og sauefjøsset. Setra kom i 1955 etter at Anton hadde ventet lenge på å få vei til området så han kunne få fraktet bygningen derfra.

3. juni 1945 fikk Anton Raabe besøk av skuespillerinnen Tore Segelcke. De visste nok om hverandre, men de kjente hverandre ikke. Tore kom for å låne en bunad til en festforestilling på Nationalteatret da Haakon 7 kom hjem fra utlandet. Før hun forlot Bjørnsgard skrev hun i gjesteboken: «Tusen takk for en usedvanlig hyggelig time på Bjørnsgard.» Det må ha det ha vært, for ifølge hans barnebarn benyttet Anton sjansen til å fri til henne i løpet av besøket. Hva hun svarte der og da, vites ikke, men de giftet seg i november samme år.

Anton Raabe var på alle måter en handlingens mann; som kirurg gikk han under navnet «Anton med kniven», og han nølte visstnok aldri med å sette kniven i pasientene. Å redde så mange hus ved å flytte dem til Bjørnsgard, vitner også om handlekraft. Da det ikke var plass til flere hus der, fortsatte han å samle hus til to andre eiendommer han hadde, Huldreheimen og Streitlien.

Utvalgte bygninger på Bjørnsgard

Totalt samlet Raabe 18 hus på Bjørnsgard. Vi skal se nærmere på seks av dem.

Årestua (tørstugu) fra Kruke (Guristua)

Kruke lå øde etter svartedauen og ble tatt i bruk igjen på slutten av 1500-tallet av en kar som het Paal List, som etter tradisjonen har bygd huset. Siden novhodene spisser noe framover, kan dateringen stemme. Datter til Paal het Guri og var flink til å blåse på lur. Hun fikk tilnavnet Pillarguri, og hun skal ha vært den som med luren ga signal om angrep på oberst Sinclair og hans soldater på vei ned Gudbrandsdalen i 1612.

Det er mulig at eierne ikke visste at tørstugu på Kruke var fredet da den ble solgt. Den var i svært dårlig stand med brukne takåser. Ved Riksantikvarens fredningsgjennomgang ble det fastslått at stua var fredet, nå på Bjørnsgard.

Storloftet (Sauarloftet)

Sauarloftet sto opprinnelig på gården Su-Sauar nordvest for Heddal stavkirke. I 1910 ble det flyttet og gjenoppført som lagerhus på en eiendom vest for Heddal stavkirke. Det ble oppdaget av Anton Raabe på reise i 1939, og siden eieren ikke lenger hadde behov for det, fikk Raabe kjøpe det.

Bortsett fra langloftene er Storloftet et av de største middelalderloftene med et uvanlig høyt underbur: 3,3 meter fra gulvet til undersiden av bjelkelaget. Lafterverket daterer loftet til før 1350. Oppe er det sval på alle sider av loftet, og de har original bredde.

Anton Raabe fikk loftet gjenreist på Bjørnsgard i 1940, der han valgte å sette det i en overraskende bratt bakke. Han rekonstruerte takvinkelen slik den var før 1910. Bursdøra i øvre langvegg hadde enkle plankeformede beitskier, som Raabe erstattet med to dekorerte beitskier han hadde kjøpt i Setesdal.

Østerdalsstua

Østerdalsstua skriver seg fra Dalsbygda i Os, nær Røros, der den skal ha stått på tre ulike steder. Underveis var hele kovepartiet blitt byttet ut, og deleveggen mellom stuerommet og kovepartiet forsvant. Stua skal være fra 1608. Anton Raabe skrev at «aarstallet stod over svalen og nesten uleselig malt på et bord i kammerset»⁴, men dette er ikke gjenfunnet. Novhodeformen kan tyde på at dateringen stemmer.

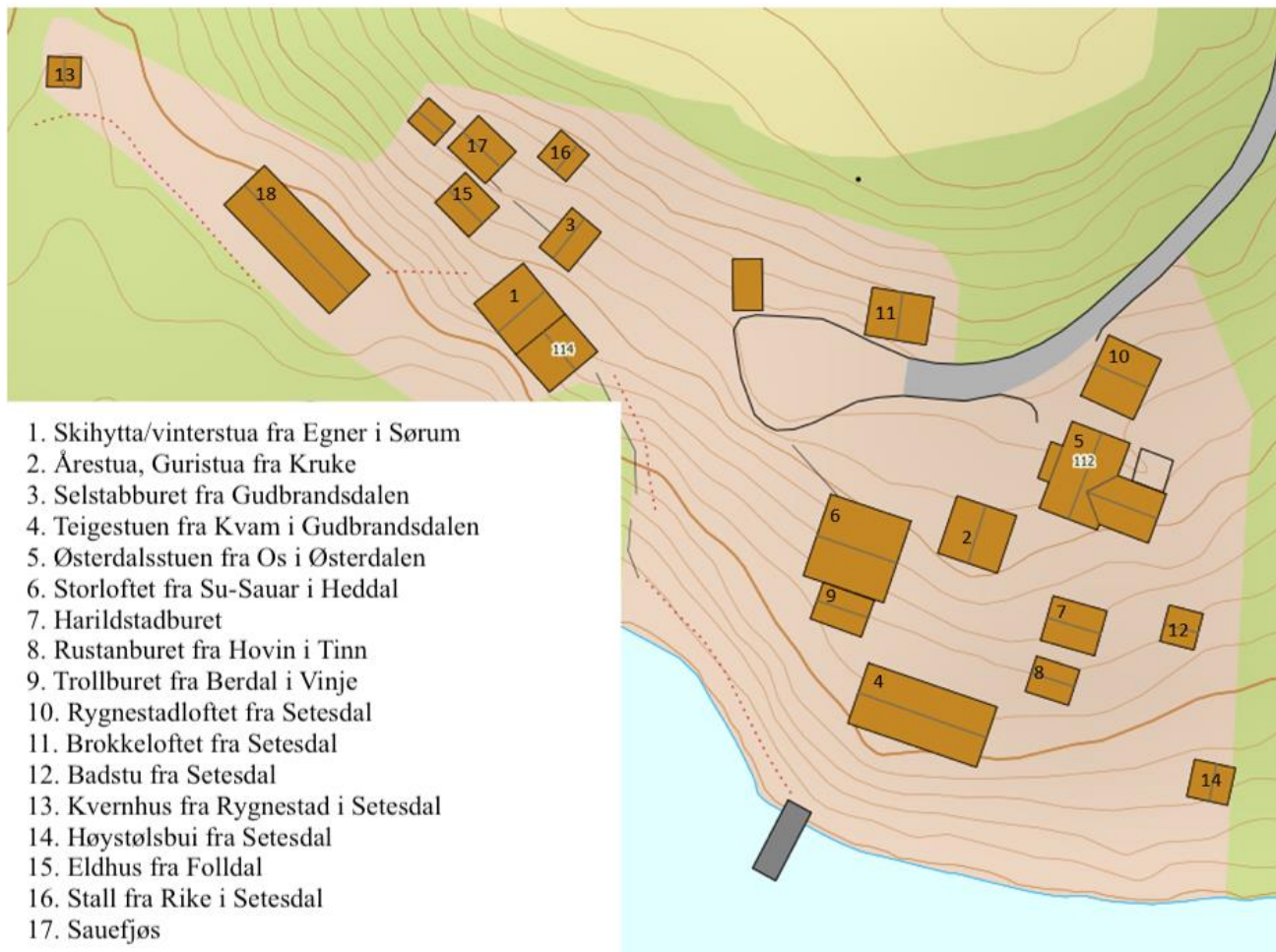
Raabe noterte at huset var «overmåde defekt». Vinduene likte han ikke, de var «av den stygge 3 delte sorten», altså empirevinduer. «Meget gamle, grønne, solide (vinduer) og av riktig fasong fik vi kjøpt på en gård langt nede i Østerdalen som passertes på hjemtur.»

Siden huset hadde mye utskiftet materiale, valgte Raabe å innrede det for aktiv bruk, som festsal for 35–40 gjester. Senere har det fått kjeller og tilbygg mot øst.

Trollburet

Trollburet fra Berdal i Vinje er et lite stabbur med inngangssval. Det er laftet av halvkløyvinger, flatøkset inne og ovaltelgjet ute. Lafterverket har bare tre omfar, stokkene er 50–70 cm høye. Det sies at buret er bygd av ett eneste tre.

Trollburet ble oppsatt på Bjørnsgard i 1940. På nabogården Sudistog Berdal står et tilsvarende bur med laft av samme type. Begge ble vurdert fredet i 1925, men det på Sudistog ble valgt på grunn av beitskiene med fire kattelignende figurer. Begge kan være bygd av samme tømmer og omtrent samtidig. Buret på Sudistog er nylig datert, tømmeret er hogd vinteren 1591–92.

Rygnestadloftet og Brokkeløftet

Mange kjenner Rygnestadloftet som Vond-Åsmundloftet på museet i Setesdal. På Bjørnsgard står et annet loft fra et annet bruk på Rygnestad. Anton Raabe kjøpte det før krigen, men flyttingen måtte vente til etter krigen. Loft av denne typen sto ofte sammenbygd gavl mot gavl med toetasjes våningshus, og da ble som regel svalen mot våningshuset fjernet. Slik gikk det også i dette loftet. Raabe flyttet trappa til den andre siden av bursdøra, men lot være å rekonstruere svala.

I 2000 fant Jan Mikael Stornes ved NIKU at det var findalslaft i loftsetasjen, men underkanten av laftehalsen ligger ikke helt nede i mosegropa. Flere hus med denne typen findalslaft viser seg nå å være fra etter svartedauden. Loftsrommet ble nylig datert til ca. 1395. Svalgangene viser seg å være fra ca. år 1600, det samme gjelder trolig også 1. etasje.

Brokkeløftet, også fra Valle i Setesdal, er av samme type som Rygnestadloftet. Årstallet 1589 er innrisset, og dateringen er bekreftet dendrokronologisk.

Anton og fagmiljøet

Anton Raabe møtte en viss motstand hos Halvor Vreim hos Riksantikvaren. Kritikken gjaldt hovedsakelig at flyttingen ble for dårlig dokumentert, og at bygningene ble valgt uten overordnet plan. Dokumentasjonen begrenset seg til at bygningene ble fotografert før flytting og bygningshistorien skrevet ned i samråd med tidligere eiere. Raabe valgte bygninger som det var viktig å bevare for ettertiden, og som helst kunne brukes til beboelse og selskapelighet på Bjørnsgard. Han grupperte ikke bygningene som autentiske tun, slik som på Folkemuseet.

Anders Sandvik på Maihaugen hadde også innvendinger, men de ble gode venner, og samleren på Lillehammer ble Anton Raabes læremester. Sandvik var ofte innom Bjørnsgard og gav vennen både ros og ris. Samarbeidet med Halvor Vreim ble derimot etter hvert så dårlig at han ble erklært uønsket på Bjørnsgard.

Mot slutten av 1959 fikk Anton Raabe et illebefinnende og døde kort tid etter. Da var Bjørnsgard gjort om til en stiftelse som skulle overlates til Oslo kommune når han selv og Tore Segelcke ikke lenger kunne bruke stedet. Tore var oppriktig glad i Bjørnsgard, men hennes skuespillerpensjon kunne ikke rekke til vedlikehold av 18 hus. Stiftelsens styre fikk en mer aktiv rolle og møttes regelmessig på Bjørnsgard, hvor de fikk smørbrød og konjakk, planla tiltrengte vedlikeholdsprosjekter og søknader om økonomisk støtte. Halvor Vreim fikk igjen komme på befaring ved behov. Segelcke førte referater fra møtene, noterte hva som ble utført år for år, og beklaget seg over at enda mer burde vært gjort.

Etter Segelckes død overtok Oslo kommune i noen få år, før stiftelsen ble oppløst og stedet igjen ble privat eid. Østerdalsstua, Teige og årestua brukes nå som selskapslokaler, slik at det fortsatt er mulig å oppleve Anton og Tores Bjørnsgard med gode historier og bål på åren i årestua.

Kulturminnevernet la i etterkrigstiden stadig større vekt på kulturminnenes kontekst og miljøsammenheng; de måtte bevares på stedet. Som en kuriositet nevner vi at dette likevel ikke var nytt. På et helt annet ideologisk grunnlag innførte Quisling i 1944 en lov som forbød å «flytta ut or kommunen eller riva bur, loft, stova, eldhus, aurbu eller badstove, som er eldre enn 100 år». Loven ble opphevet rett etter krigen.

At det på Bjørnsgard og hos andre private samlere finnes enkeltbygninger med høy verneverdi, er udiskutabelt. Samlerne har med rette følt seg uglesett av kulturminnevernet og har i liten grad åpnet bygningssamlingene for allmennheten. Kampen for å bevare verneverdige bygninger i opprinnelig miljø er i all hovedsak vunnet. Med dette i minne tror vi at ettertiden vil akseptere samlervirksomheten ikke bare som en del av norsk kultur, men også som en verneverdig, men tilbakelagt del av den norske kulturarven.

Kjell Andresen (f. 1951) er arkitekt og pensjonist. Han arbeidet hos Riksantikvaren fra 2001 til 2019 og er fremdeles tilknyttet Riksantikvaren.

Elin Hallberg (f. 1961) er kunsthistoriker og daglig leder i Fortidsminneforeningen i Oslo og Akershus. Hun er tidligere ansatt på Bjørnsgard.

Noter:

1. Kanskje var tilbudet av fine gamle hus på denne tiden langt større enn hva museene, uansett økonomi, kunne ta hånd om.
2. Bjørnsgard var utgangspunkt for turer i marka. En hyppig gjest var broren Gunnar Raabe, skribent og inspektør i turistforeningen.
3. Dietrichson og Munthes plansjeverk.
4. Dette og senere sitater er fra A. Raabes husbok på Bjørnsgard.

Billedtekster:

1. Skihytta/vinterstuen fra Egner i Sørumsund var den første bygningen Anton Raabe kjøpte og fikk flyttet til Bjørnsgard. Foto: Elin Hallberg
2. Beitskiene på storloftet. Foto: Sigurd Aarvig
3. Kart over Bjørnsgard. III. Kjell Andresen
4. Storloftet fra Su-Sauar i Heddal. Foto: Sigurd Aarvig
5. Brokeloftet fra Setesdal. Foto: Sigurd Aarvig